

Giedrius Subačius

University of Illinois at Chicago

Lietuvos istorijos institutas, Vilnius

In memoriam:

Zigmas Zinkevičius (1925–2018)

Profesorius akademikas Zigmas Zinkevičius (1925-01-04–2018-02-20) yra ypač daug nuveikęs lietuvių lingvistikai, baltistikai. Bene produktyviausias iš visų sovietmečiu ir po sovietmečio dirbusių kalbininkų. Per savo brolio Stasio laidotuves Ukmergėje 1999 m. sausį Zinkevičius pasisakė, kiek knygų tada buvo išleidęs – ar tik ne 36, jei mano atmintis dabar neapgauna. Jutau, kad profesorius žino labai tikslų skaičių ir žino, kiek dar trūksta iki apvalesnio. 2003 m. jo bibliografijoje fiksuojamos 58 knygos. Per savo 90-mečio interviu televizijai Zinkevičius jau sakė, kad išleidęs per 100 knygų.

Pagrindinės Zinkevičiaus mokslo tyrimų sritys – lietuvių kalbos istorija, dialektologija ir antroponimika. Jis pats nuolat akcentuodavo, kad save laiko kalbos istoriku, kad labiausiai domisi ir aistringiausiai tiria būtent kalbos istoriją, kad dialektologijos studijos jam reikalingos tik geriau perprasti senuosius lietuviškus raštus. Ir kalbą jis ištyrė daugybės senųjų tekstų – Martyno Mažvydo, Volfenbiutelio postilės, 1605 m. katekizmo, Konstantino Sirvydo, Merkelio Petkevičiaus katekizmo, Saliamono Slavočinskio, Antano Tatarės ir daug kitų, pagal tarmę patikslino kai kurių jų kilmės vietą. Identifikavo ir išskyrė ankstyvąją rašomąją lietuvių kalbą į rytietišką ir vidurietišką, aprašė jų ištakas ir pagrindė identifikavimo principus. Parengė ir išleido Kazimiero Būgos *Rinktinis raštus* (4 tomai). Parašė populiarią *Lietuvių kalbos istoriją* (6 tomai, 7-as tomas rodyklės ir bibliografija), kurioje apžvelgė ne tik pačius žymiausius lietuviškai rašiusius autorius, bet ir mažai žinomus, todėl turėjo gilintis ir į tekstus, dar niekieno neaprašytus. Parengė studentams lituanistams svarbų vadovėlį *Lietuvių kalbos istorinė gramatika* (2 tomai).

Zinkevičius parašė solidų veikalą *Lietuvių dialektologija* (1966), kuris ir šiandien tebėra parankinė dialektologų knyga, vėliau išleido ir dialektologijos vadovėlį studentams. Su prof. Aleksu Girdeniu (1937–2011) parengė dabartinę lietuvių tarmių klasifikaciją. Tyrė lietuvių tarmių Vilniaus krašte istoriją. Zinkevičius buvo ne tik Lietuvos, bet ir Švedijos, Norvegijos, Latvijos, Lietuvių katalikų mokslų akademijų

UŽRAŠAS ANT NUOTRAUKOS: 1982 M. IŠRINKTAS ŠVEDIJOS KARALISKOSIOS
HUMANITARINIŲ MOKSLŲ AKADEMIJOS NARIU*, ŠEIMOS ARCHYVAS

Anders

narys. Buvo Lietuvių kalbos ir Baltų filologijos katedrų vedėjas, Lietuvių kalbos instituto direktorius, Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministras. Apdovano-
tas Gedimino ordinu.

Ir taip toliau. Bet objektyviai apie Zinkevičių rašyti man, matyt, neišeis.

Zinkevičius man imponavo kaip žmogus, kaip įdomi asmenybė. Dar sovietmečiu būdamas aspirantu (dabar vadintume – doktorantu) jo vadovaujamoje Lietuvių kalbos katedroje Vilniaus universitete, teiravausi, kaip jis sugebąs taip produktyviai dirbti. Zinkevičiaus nusistatytas principas – taupyti laiką. Kažkada, kai dar buvęs jaunuolis, jis dirbęs prof. Juozo Balčikonio asistentu, ir matęs, kaip per posėdį Balčikonis dėliojęs žodyno lapelius, redagavęs žodyno tekstą, nekreipdamas dėmesio į šalia vykstančias diskusijas. „Aš irgi stengiuosi per posėdžius ką nors dirbti, tušti tie posėdžiai“, – dar sovietmečiu aiškino Zinkevičius. „Kai mes ėmėme draugauti su Regina – mano būsima žmona, studente, žemaite, pas mane rašiusia diplominį darbą apie savo tarnę – aš jai ir sakau: ką mes čia po tuos kinus vaikščiosime, tik laikas veltui, jau geriau iš karto susituokime“, – taip atsimenu jį pasakojant apie savo piršlybas. Kiek galėdamas dėjau viską į galvą.

Manęs klausiamas pasakodavo ir apie savo darbo metodiką: „Keliuosi anksti, 5–6 valandą ryto ir dirbu. 9 valandą ryto jau būnu savo dienos rašymo normą įvykęs, tada einu į paskaitas, tvarkau kitus reikalus. Vakare namie grįžęs jau nerašau, nes galva ne tokia šviežia, tik skaitau knygas, žurnalus.“ Pasiprašiau pas Zinkevičių į namus pasižiūrėti jo bibliotekos, ir buvau mielai pakviestas į butą Justiniškėse. Parodė savo susikurtą parankinį ne tik knygų, bet ir straipsnių katalogą, galėjo akimirksniu rasti reikalingą tekstą. Specialiai sužymėti knygos, žurnalai, straipsnių atspaudai turėdavo savo tikslią vietą darbo kambaryje per dvi sienas nusidriekusiose ir lubas siekiančiose sovietinio tipo sekcijose ir nebūdavo dedami kitur. Atskira potuštė lentyna buvo palikta naujoms knygoms ir žurnalams, kuriuos pirma perversdavo ar perskaitydavo, ir tik sukatalogavęs, iš naujienų lentynos perdėdavo į parinktą vietą.

Demonstruodamas kartotekos galią, Zinkevičius atsidarė dėžutę su raide S ir tuoj surado bene du mano kalbotyros straipsnius, kuriuos tada buvau spėjęs paskelbti. „Štai!“ – tuojau parodė į lentynas, kuriose jie ir buvo. Ir kaip neatsiminsi paties Zinkevičiaus pasakojimo apie kiek ankstesnę (1985) jo kelionę į Ameriką – Zinkevičius pats panašiai buvo surastas Iliojaus universiteto Čikagoje *elektroniniame* kataloge. Prof. Bronius Vaškelis, tuometinis PLB Lituanistikos katedros vedėjas, jį nusivedęs į biblioteką ir žaliame kompiuterio ekrane pagal įrašytą pavardę *Zinkevičius* parodė bibliotekoje saugomų jo knygų pavadinimus. Apie kompiuterius girdėję buvom tik iš gandy. Abu katalogai regėjosi tokie užburiantys.

Zinkevičiui daug padėdavo jo Regina, Regina Zinkevičienė. Perrašydavo mašinėle jo rankraščius, būdavo pirmoji jo tekstų skaitytoja ir patarėja. „Ji iš karto pastebi, jei kas neaiškiai suformuluota, tada taisau“, aiškino Zinkevičius. Bet ir pats Zinkevičius buvo išpūdingas pasakotojas. Jo istorinės gramatikos paskaitos atrodė įdomios jau vien dėl aiškaus, paprasto, įtikinamo kalbėjimo stiliaus. Net ir kokį trumpą epizodą pasakodamas, Zinkevičius iš pradžių sakiniu kitu įvesdavo klausytojus į situaciją, tada

Kaip dialektolo-
 qui, autorui nego-
 lejo nerūpėti ukmergiški
 tarmė. Bet iš tikrųjų to-
 lios net nėra. Ties Uk-
 merge susiduria net trys
 skirtingos tarmės: švoni-
tiškiai, amylėnai ir
pretniai panevėžiščiai.
 Šel to 1963-1964 m. kalbu
 su Alekseu Sindenu
 klausiant naujosios Lietuvos
 tarmės skirstymo (kla-
 sifikacijos) nebūna smanaus
 panaudoji Ukmergės
 žemės tarmei parašyti,
 kad ir kaip autorius no-
 rėjo taip padaryti. Plačiau
 žr. straipsnis Ukmergės rajono
tarmė, paskelbtas leidinyje

Kusyru
 (1)

Zigmo Zinkevičiaus rankraščio fragmentas, 2011 m.

aiškiais sakiniais išdėstydavo mintį, ir pagaliau sakiniu kitu apibendrindavo. Ir dabar, kai sakau studentams, kaip reikės rašyti esė – pradžioje įvedamieji sakiniai, pabaigoje – apibendrinamieji – į mintis sugrįžta pasakojančio Zinkevičiaus veidas.

Jis yra sakęs, kad Balčikonis buvo geras žmogus. Taip norėčiau apibūdinti patį Zinkevičių. Jis man, bepradedančiam darytis mokslininku, yra daug padėjęs. Iš pradžių, kai 1983 m. baigiau Vilniaus universitetą, vietų aspirantūroje nebuvo. Tam kartui Zinkevičius, Lietuvių kalbos katedros vedėjas, sutarė su doc. Aldonu Pupkiu, jog Pupkis priims mane dirbti į savo redaguojamą žurnalą *Mūsų kalba* vyr. laborantu, kad galėčiau pasilikti universitete, kol atsiras aspirantūros vieta. Zinkevičius man numatė ir tyrimų sferą – rašomosios kalbos istoriją. Jo mintis sukosi apie tai, kad įvairių kalbos sričių specialistų prirengta pakankamai, o prof. Jonas Palionis, vyriausias iš tuo metu buvusių dėstytojų, neturi aspirantų, ateityje nebus kam jį pakeisti. Buvau suplanuotas kaip „Palionio pakaitalas“, ta frazė visiems aplinkui tapo įprastinė – Palionis iš tiesų man parinko temą apie Simono Daukanto lenkų–lietuvių kalbų žodyną. Mažą to, Zinkevičius pasistengė, kad vieta aspirantūroje atsirastų greičiau nei įprastai trukdavo, maždaug po metų: „Fizikai gauna per daug vietų aspirantūroje, jie neprirenka kandidatų“ – buvo Zinkevičiaus argumentas, kai jis aiškino, jog pasitaręs su universiteto vadovybe vieną fizikų vietą „pavertė“ filologine ir po egzaminų ją galėjau užimti aš. Iki šiol nežinau, ar būčiau metų metus laukęs vietos aspirantūroje, jei ne toji iš fizikų perimta vieta – galbūt dabar būčiau koks redaktorius ar vertėjas?

1998 m. su jaunaisiais kolegomis Ona Aleknavičiene, Roma Bončkute, Birute Kabušinskaite ir Sauliumi Ambrazu (1957–2010) sutarėme, kad laikas imti leisti išorinės lietuvių kalbos istorijos žurnalą. Kalbinome vyresnius kolegas tikėdamiesi jų pritarimo, bet nebūtinai tokį išgirdavome, vienas iš atsakymų buvo: „Žurnalų ir taip pakanka; ar manote, kad autoriai jums ant stalo ims ir sunėš straipsnius?“ Zinkevičius mąstė kitaip, jis iš karto karštai pritarė žurnalo reikalui. Lietuvių kalbos institute vyko Mokslo tarybos posėdis, į kurį ir mes, keli naujo žurnalo siūlytojai, buvome pakviesti. Diskusijose buvo svarstoma, kad gal geriau naujo žurnalo nekurti, tik kartais būtų galima išleisti atskirą kalbos istorijai skirtą *Lietuvių kalbotyros klausimų* žurnalo tomą. Ir čia Zinkevičiaus argumentai už atskirą žurnalą buvo vieni iš įtikinamiausių, diskusijos pabaigoje nulėmusių balsavimą *atskiru pavadinimu įkurti* išorinės kalbos istorijai skirtą žurnalą, vėliau gavusį *Archivum Lithuanicum* pavadinimą. Po to Zinkevičius buvo ir vienas iš žurnalui rašančių autorių.

Net Zinkevičiaus dukra Laima Šinkūnienė man yra mielai pagelbėjusi, kai važiauvau 1994 m. dirbti į Čikagą. Savo darbovietėje ji man atšvietė kelias XIX a. knygas – tuo metu tai buvo didelis dalykas – kad po ranka turėčiau šaltinius tęsti savo istorinės kalbotyros darbams tada dar beveik priešinternetinėje Amerikoje.

Sovietai ne kartą buvo užsipuoletę lituanistines katedras, Zinkevičius jas gynė. Kadangi valdžia riboja mokslo veikalų leidybą ir leidybos apimtis, jis skatino kolegas leisti savo monografijas kaip vadovėlius – vadovėliams buvo lengviau gauti leidimus. Tai kėlė lituanistinių katedrų mokslo produktyvumą, jos lenkė kitas katedras.

Zinkevičius nepriklausė komunistų partijai, ir turbūt todėl sovietmečiu nebuvo priimtas į Lietuvos SSR mokslų akademiją.

Net ir būdamas susirūpinęs Zinkevičius atrodydavo kažkoks linksmas. Sklidinas vidinės šypsenos. Atsimenu savo pirmąją darbo dieną *Mūsų kalbos* vyr. laboranto pareigose 1983 m. spalį. Lietuvių kalbos katedroje gavau darbo stalą, ir pirmoji mano užduotis buvo iš magnetofono juostos išrašinėti kažkokio posėdžio įrašą. Juosta didelė, magnetofonas dar didesnis, apie ausines nė minties tais laikais. Sėdžiu, sukinėju rankenėlę, paklausau sakinių, sustabdau, užrašau, vėl sukinėju, rašau... rankenėlė klakš klakšt, balsai bū bū bū... Ir įeina Zinkevičius, tada savo vedėjo stalą turėjęs toje pačioje katedros patalpoje, tik kitame kampe. Atsisėda ir kažką rašo sau. Aš toliau klakš klakšt... bū bū... Man išrašymo terminas nebuvo nurodytas, tačiau jaučiausi, kad turiu kuo greičiau užduotį įvykdyti, ir dabar kaip tik darbo metas, tad negaliu nedirbti. Bet po netrumpo laiko iš kito kambario neapsikentusi atėjo katedros sekretorė Danutė Tarvydaitė ir manęs patyliukais paprašė, kad netrukdyčiau profesoriumi su savo triukšmais. Susigėdau ir iš karto išdūmiau. Įsiminė Zinkevičiaus laikysena – jokių pasiraukimu ar atsidusimu neparodė, kad jam įgrisau, nors jau buvau ir pats save užknisęs. Tik šviesus susikaupimas jo veide.

Kartais, kai būna sunku, prisimenu Zigmą Zinkevičių.

GIEDRIUS SUBAČIUS

Gauta 2018 m. rugsėjo 11 d.

Department of Slavic and Baltic Languages and Literatures

University of Illinois at Chicago

601 S. Morgan St.

Chicago IL 60607, U.S.A.

el. p.: subacius@uic.edu

XIX a. istorijos skyrius

Lietuvos istorijos institutas

Kražių g. 5

LT-01108 Vilnius, Lietuva